

İNCÛLULAR

(آل إنجو)

1303-1357 yılları arasında
Fars ve İsfahan'da hüküm süren
bir hânedan.

Kurucusu Şerefeddin Mahmud Şah'ın İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han tarafından incûların (hassa arazi) idaresiyle görevlendirilmiş olmasından dolayı hânedan bu adla anılmıştır. Hamdullah el-Müstevfî, Şerefeddin Mahmud'un soyunun mutasavvıf Hâce Abdullah-ı Herevî'ye ulaştığını söyler (*Târîh-i Güzide*, s. 622). İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han döneminde Şiraz ve hemen hemen bütün Fars bölgesini hâkimiyeti altına alan Şerefeddin Mahmud Şah fiilen bağımsız bir hükümdar haline geldi (725/1325). Şerefeddin, Ebû Said Bahadır Han'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Arpa Han tarafından öldürtülünce (736/1336) Celâleddin Mesud, Gıyâseddin Keyhusrev, Şemseddin Muhammed ve Cemâleddin Ebû İshak adlı dört oğlu arasında iktidar mücadelesi başladı. Şiraz'ı babasının sağlığında yönetmeye başlayan Celâleddin Mesud hükümdarlığını ilân etti. Mesud'un, kardeşi Ebû İshak ile Fars'a gitmesini fırsat bilen Gıyâseddin Keyhusrev iktidarı ele geçirdi. Kardeşler arasındaki mücadele Gıyâseddin Keyhusrev'in 739'da (1338-39) ölümüyle sona erdi. Ardından Mesud, Şemseddin Muhammed'i Kal'a-i Sefid'de hapsedti. Çobaniler'den Pîr Hüseyin'in desteğiyle hapisten kurtulmayı başaran Şemseddin Muhammed, Pîr Hüseyin ile birlikte Şiraz üzerine yürüdü. Zor durumda kalan Mesud Şah şehri terketti (740/1340). Pîr Hüseyin Şiraz'da idareyi ele geçirince Şemseddin Muhammed'i öldürttü. Bir yıl sonra Ebû İshak, İncûlular'ın hâkimiyetini sağlamak üzere Çobaniler'den Melik Eşref'in yardımıyla Şiraz'a saldırdı ve Pîr Hüseyin'i buradan sürerek şehre hâkim oldu. Bu arada Mesud Şah Lûristan'a gidip Melik Eşref'in kardeşi Yağıbastı ile ittifak yaptı. Yağıbastı'nın desteğiyle Şiraz'a giren Mesud Şah 743 (1343) yılında öldürüldü.

Çobaniler arasında çıkan ihtilâftan faydalanan Ebû İshak Şiraz'a ve bütün Fars'a hâkim oldu. Hâkimiyet alanını genişletip Yezd ve Kirman'ı da ele geçirmek için faaliyete başladı. Ebû İshak, muhaliflerini Şiraz'dan uzaklaştırdıktan sonra Muzafferiler'le karşı karşıya geldi. Başlangıçta bir plan gereği Muzafferiler'in kurucusu Mübârizüddin Muhammed ile dostluk

antlaşması yaptı. Bunun için 5000 kişilik bir orduyla onu desteklemek ve Muzafferiler'e karşı çıkan Uganlılar'ı uyarmak üzere harekete geçti. Asıl amacı düşmanıya iş birliği yaparak Mübârizüddin'i ortadan kaldırmak ve Kirman'ı ele geçirmektir. Ancak bunu gerçekleştiremedi. 751 (1350) yılında Yezd'e yürüyüp şehri dört ay kuşattı. Kışın yaklaşması üzerine Şiraz'a dönmek zorunda kaldı.

753'te (1352) tekrar Kirman'a saldıran Ebû İshak burada yapılan savaşta ağır kayıpları verdi. Mübârizüddin Muhammed, Ebû İshak'ın zayıflığından yararlanarak Şiraz'a saldırmak istedi. Ebû İshak saldırıya engel olmak için elçi yolladıysa da onu planından caydıramadı. Bunun üzerine ona karşı koymak amacıyla ordusuyla şehrin dışına çıktı, fakat bir savaş meydana gelmedi. Mübârizüddin şehri kuşatmaya devam ederken şehrin önde gelenlerinden bir grup kendisine bağlılıklarını bildirdi. Uzun süren kuşatmadan dolayı zor durumda kalan halkın şehrin kapısını Mübârizüddin'e açtığını öğrenen Ebû İshak şehri terkederek İsfahan'a gitti (754/1353), daha sonra Lûristan'a geçti.

Ebû İshak'ın hazineleri Mübârizüddin'in yeğeni Şah Sultan'ın eline geçti. Bu olaydan bir süre sonra Ebû İshak İsfahan'a sığındı. Şehir önce Mübârizüddin, ardından Şah Sultan tarafından uzun süre kuşatılınca halk Şah Sultan'a biat etti. Şehirden kaçamayan Ebû İshak ise Şeyhülislâm Nizâmeddin Asil'in evine sığındı. Ancak birkaç gün sonra şeyhülislâm onu Şah Sultan'a teslim etti. Şah Sultan da Ebû İshak'ı Şiraz'a Mübârizüddin'in yanına gönderdi. Ebû İshak daha önce öldürttüğü Emir-i Hac Darrâb'ın akrabaları tarafından Mübârizüddin'in huzurunda öldürüldü (21 Cemâziyelevvel 758/12 Mayıs 1357). Böylece İncûlular hânedanı tarihe karışmış oldu. Ebû İshak'ın ölümü münasebetiyle başta Hâfız-ı Şirâzi ve Zâkânî olmak üzere bir kısım şairler mersiyele yazmışlardır.

Şiir ve edebiyata yakınlığıyla tanınan Ebû İshak şair ve âimleri himaye etmiş, Hâfız'ı himayesine alarak kendisine maaş bağlamıştır. Şemseddin Muhammed b. Mahmûd-ı Âmülî *Nefâ'isü'l-fünûn fî 'arâ'isi'l-uyûn* adlı eserini ona sunmuş, Şeyh Eminüddin Muhammed Kâzerûnî, Kadı Adudüddin el-İcî ve Pîr Yahyâ Cemâlî-i Süfî gibi dönemin önemli şahsiyetleri kendisini takdir etmişlerdir.

Ebû İshak'ın bastırıldığı gümüş sikkeler 1352'de Fars bölgesinde tedavülde idi.

taşıdığı tonozlarla enine yedi nefli olarak düzenlenmiş olan yapıda, kapı ekseninde yer alan dikey bir nef yan nefleri boydan boya kesmektedir. Benzer planlara sahip olan diğer hanlardakine göre daha yüksek olan bu orta nefin merkezinde bir kubbenin bulunduğu kabul edilmektedir. Beden duvarlarına açılan on beş adet mazgal pencereyle kapalı bölümün hava ve ışık ihtiyacı sağlanmıştır.

Güneyde cephe ortasında yer alan dışa taşkın taçkapının nişi, içeriye doğru daralan istirdiye kabuğu biçiminde yivli tonozla örtülüdür. Üst kısmı yıkık olan taçkapı iki yanda birer bordürle süslenmiştir. Tonoz kemerini kuşatan geçmeli bordürün iki ucundaki kemer başlangıçlarında karşılıklı birer aslan kabartması yer almaktadır. Sırtlarında insan yüzlü güneş kabartması taşıyan bu aslanların İl. Gıyâseddin Keyhusrev'in sikkelerinde de görülmesi bunların sultanın arması olarak yorumlanmasını sağlamaktadır. Daha aşağıda yer alan karşılıklı iki rozet içinde, ortada sekiz kollu bir yıldız ve etrafında rûmîli-palmetli süsleme bulunmaktadır. Kapının iki yanında köşelerde akantuslu başlıkları olan zarif işlemeli sütunçeler yerleştirilmiştir. Girişin iki yanında yer alan nişlerin üzerinde ejder başlarından gelişen rûmîli bir kompozisyon görülmektedir. Basık kemerli giriş kapısının üzerindeki bölümde dört satırlık inşa kitâbesi yer almaktadır. Ayrıca kapalı bölümde, sağdaki ilk tonozun ortasında oldukça harap durumda bir insan başı kabartması mevcuttur.

Hanın solundaki ilk nefin duvarları içinde dörtgen formda küçük bir sarnıç vardır. Sarnıcın suyunun hanın biraz ilerisinde bulunan bir kaynaktan geldiği tahmin ediliyorsa da kesin değildir. Bu kaynak üzerinde bugün yıkık halde bir hamam kalıntısı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

K. von Lanckoronski, *Städte Pamphlyiens und Pisiadiens*, Prag-Wien 1892, II, 187, rs. 154; S. Fikri Erten, *Antalya Vilayeti Tarihi*, İstanbul 1940, s. 78, rs. 33; K. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, Berlin 1962, s. 107-110; İsmet İtler, *Tarihi Türk Hanları*, Ankara 1969, s. 38-39; H. Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, Berlin 1976, II/3, s. 152-153; Selçuk Mülâyim, "İncir Hanı Rumîlerinde Asiyatik Bir Unsurlar", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri: 25-26 Nisan 1995*, Konya 1996, s. 73-78; Gönül Öney, "Anadolu Selçuk Mimarisinde Arslan Figürü", *Anatolia*, XIII, Ankara 1970, s. 28; Naci Eren, "İncir Hanı", *İlgi*, sy. 27, İstanbul 1979, s. 18-23; Ataman Demir, "İncir Han", a.e., sy. 56 (1989), s. 8-12.

ŞEBNEM AKALIN

Birçok mimari eser yaptırarak Şiraz ve etrafının bayındır hale getirilmesi için çalışan Ebû İshak, Şiraz eski camiine Hudâhâne adıyla bir imaret eklemiş, bazı eserleri de onarmıştır. Şiraz'ı ziyaret ettiğinde Ebû İshak ile görüşen İbn Battûta onun iyilik sever ve âdil bir hükümdar olduğunu söyler. Annesi Tâşi Hatun dinî yapıların inşasına öncülük etmiş, 744 (1343) yılında Şiraz'daki Şah Çerağ'ın üzerine yüksek bir kubbe ve onun yanına bir medrese yaptırarak geniş bir külliye meydana getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müstevfî, *Târîh-i Güzîde* (Browne), s. 622 vd.; İbn Battûta, *Tuḥfetü'n-nüzzâr*, I, 227-230; Abdürrezzâk es-Semerkandî, *Matla'ı Sa'adeyn* (nşr. Abdülhüseyn Nevâî), Tahran 1353, s. 218, 242-243, 245, 257; ayrıca bk. tür.yer.; Mîrhând, *Ravzatü's-şafâ*, IV, 455-456, 472, 475-478, 480 vd.; Devletşah, *Tezkire*, s. 292-293; Hândmîr, *Düstûrû'l-vüzerâ* (nşr. Saîd-i Nefsî), Tahran 2535 şş., s. 239-240; a.mlf., *Ḥabîbü's-siyer*, III, 282-286, 291; Ahmed Ali Hân-i Vezîrî, *Târîh-i Kirmân* (nşr. M. İbrâhîm Bâstânî-yi Pârîzî), Tahran 1370 hş., s. 489-491, 506-511, 542-550; Browne, *LHP*, III, 164-165, 230, 231, 274, 275; Spuler, *İran Moğolları*, s. 162-163; "İncü-yân", *DMF*, I, 348; Erdoğan Merçil, "Yezd", *İA*, XIII, 406; J. A. Boyle, "İncü", *EP* (İng.), III, 1208; P. Jackson, "Muzafferids", a.e., VII, 820; Seyyid Ali Âi-i Dâvûd, "Ebû İshâk İncü", *DMBİ*, V, 141-145.

RIZA KURTULUŞ

İNCÜ

İlhanlı hânedanın özel mülk ve malları hakkında kullanılan bir terim.

Eski Uygur ve Moğolca belgelerde **ençü**, **inçü**, **ençi** şekillerinde yazıldığı ve çeşitli sözlüklerde "emlâk-i hâssa; köle, esir, kul; miras; çeyiz" anlamlarıyla karşılandığı görülen (Doerfer, II, 220-225) **incü** kelimesinin aslında Çince **ying** "evlendiğinde geline verilen câriye" ismi olduğu sanılmaktadır (Clauson, s. 173). Kelime İlhanlılar'da daha çok hükümdarın ve hükümdar ailesinin özel emlâkiyle buralarda yaşayan esir ve kulları ifade etmek için kullanılmış ve bu emlâkle ilgilenen görevlilere **incü** veya **incûî** denilmiştir. İlhanlılar'dan sonra Fars bölgesini hâkimiyetine alan hânedanın adı da kurucusu bir İncü olduğu için Âi-i İncü'dur (bk. İNCÜLULAR).

Moğollar'ın Yakınoğu'ya gelmesinden sonra genellikle mahallî hânedanlara ait topraklar İlhanlı hükümdar ve ailelerinin mülkiyetine geçmiştir (Vassâf, s. 211, 230). Müsâdereler ve çeşitli sebeplerle sahip-

siz kalan yeni toprakların da eklenmesiyle bu arazilerin genişlediği görülmektedir. Meselâ Vezir Şemseddin Cüveynî'nin yıllık 360 tümen (3.600.000 dinar) geliri olan emlâki azledilmesiyle birlikte incüye dönüşmüştür. İlhanlı hükümdarlarının zaman zaman satın almak suretiyle de şahsî incülerine (İncü-yi hâs) toprak kattıkları bilinmektedir. Ayrıca Ani örneğinde olduğu gibi bazı şehirlerin hükümdarın şahsî mülkü haline geldiği anlaşılmaktadır. İncü-yi hâs ile ilgili işler Dîvân-ı İncü veya Hükümet-i İncü adı verilen bağımsız bir daire tarafından yürütülmüş (Aksarâyî, s. 228; Vassâf, s. 349), gelirleri de hükümdarın özel hazinesinde toplanmıştır. Ailenin diğer mensuplarına ait incüler ise genellikle mahallî hânedanların temsilcileri, Moğol emîrleri veya üst düzey bürokratlar tarafından idare edilmiştir. Belgelerden Geyhatu'nun bütün Anadolu'daki incüleri Emîr Tâycü'ya ve Olcaytu'nun yalnız Aksaray'dakileri Oktâ adlı emîre emanet ettiği öğrenilmektedir.

İncü arazilerinin genişliği hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Vassâf'ın kayıtlarına bakılırsa sadece Şiraz'daki topraklar Argun Han zamanında (1284-1291) 600.000 ve Gâzân Han zamanında (1295-1304) 1 milyon dinara mukâtaaya verilmiştir (*Târîh*, s. 231, 268, 317). Yine Fars eyaletindeki incülerin 692'de (1293) dört yıllık bir süre için 1000 tümene (10 milyon dinar) mukâtaaya verildiği bilinmekte ve bu emlâkin, özellikle Şiraz'dakilerin devlete ait divânî arazilerle şahsî mülklerden daha büyük olduğu görülmektedir (Petrushevsky, II, 455). İncülerin kullanımı ve işletme şekilleri hakkındaki bilgiler dağınık ve yetersizdir. Bu arazilerin bazı vergilerden muaf tutulduğu ve vergi işlerinin divânî arazilerinki gibi genellikle belirli aileler tarafından mukâtaa suretiyle yürütüldüğü anlaşılmaktadır (Vassâf, s. 231, 268, 317, 349). Görünüşe göre, İlhanlı hükümdarlarının incüler üzerinde sahip oldukları haklar mutlak bir mülkiyetin gerektirdiği bütün şartları taşıyordu. Hükümdar bu arazileri dilediğinde bir kimseye bağışlayabilmekteydi; bu durum, incü arazilerinin bir kimsenin özel mülkü haline dönüşebileceğini göstermektedir. Bunun yanı sıra hükümdarın incü arazisini vakfetmesi de söz konusu idi. Gâzân Han, Tebriz yakınlarında Şenbi Gâzân (Gâzâniyye) adıyla yaptırdığı eserlerin giderlerini kendi incüsünün gelirlerinden şer'î usullere göre tayin etmişti. Hükümdarın veya hânedan üyelerinin incüleri çocuklarına miras kalabiliyordu. Bu

veraset hukukuna dayanarak şehzadelikleri sırasında Argun, Ahmed Teküder'e, Gâzân Han da Baydu'ya karşı babalarının Fars'taki incü arazileri üzerinde hak iddiasında bulunmuşlardı.

Gâzân Han zamanında toprakla ilgili bütün meseleler ele alınırken incüler üzerinde de önemle durulmuştur. Önce ülkedeki toprakların genel bir tahriri yaptırılarak vilâyetlere gönderilen yazıcıların köy köy dolaşip "defâtîr-i kanûn" adı verilen defterlere bütün özel mülk, incü ve vakıf arazileri kaydetmeleri sağlanmış, arkasından da 703 yılı başlarında (Ağustos 1303) askerî güzergâhlarla yaylak-kışlak yolları üzerinde bulunan araziler Moğol askerlerine iktâ olarak dağıtılmıştır. Dağıtılan bu araziler arasında incülerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu uygulama Gâzân Han'ın ölümünden (703/1304) sonra bütün ülkeye yaygınlaşmamıştır. İncü uygulaması İlhanlı Devleti'nin yıkılışından sonra Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevî hânedanları tarafından "hassa" ve "hâlîsa" adları altında devam ettirilmiştir (Şems-i Münşî, I/2, s. 369; II, 309; Abdullah b. Muhammed el-Mâzenderânî, s. 42, 165, 220).

BİBLİYOGRAFYA :

Doerfer, *TMEN*, II, 220-225; Clauson, *Dictionary*, s. 173; İbn Bibî, *el-Evâmîrü'l-Alâ'iyye*, s. 722; Reşîdüddin, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Bakü 1957, III, 22, 102, 105, 110, 113, 171, 206, 211, 218, 263, 291, 342, 425, 479, 513-514, 519, 537, 553, 559, 596, 598; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 134, 170, 180, 228, 305; Vassâf, *Târîh* (nşr. Muhammed Mehdi), Tahran 1338, s. 56, 126, 211, 230-231, 265, 268, 317, 319, 330, 340, 349, 363, 404, 445, 471; Müstevfî, *Târîh-i Güzîde* (Nevâî), s. 558; Şems-i Münşî, *Destürü'l-kâtib* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Bakü 1971-76, I/2, s. 369; II, 309; Abdullah b. Muhammed el-Mâzenderânî, *Risâle-i Felekiyye* (nşr. W. Hinz), Wiesbaden 1952, s. 42, 165, 220; Şemsî Şerîk-i Emîn, *Ferheng-i İştîlâhât-ı Dîvânî-yi Deurân-ı Moğol*, Tahran 1357, s. 51-55; I. P. Petrushevsky, *Keşâverzî ve Münâsebât-ı 'Arzî der-İrân-ı 'Ahd-i Moğol* (trc. Kerîm Keşâverz), Tahran 2535 şş., II, 448-458; A. K. S. Lambton, *Continuity and Change in Medieval Persia*, London 1988, s. 118-129; a.mlf., *Landlord and Peasant in Persia*, London 1991, s. 77-79; Osman G. Özgüdenli, *Gâzân Hân ve Reformları (694/1295-703/1304)*, (doktora tezi, 2000), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 18, 220, 242-243, 297; W. Barthold, "İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet" (trc. Abdülkadir İnan), *THİTM*, I (1931), s. 149-152; Gottfried Herman, "Ein persischmongolischer Erlaß aus dem Jahr 725/1325", *ZDMG*, CXXV (1975), s. 317, 319-320, 329, 333; Kazuhiko Shiraiwa, "İncü in the Jami' al-tavârikh of Rashid al-Din", *AOH*, XLII/2-3 (1988), s. 371-376.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ